

А. І. Гузій, В. П. Власюк, О. Л. Кратюк

Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир, Україна

МИСЛИВСЬКІ ВОДОПЛАВНІ ПТАХИ ВОДОСХОВИЩА "ВІДСІЧНЕ" (ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ)

Водосховище "Відсічне" на 16 км простягається уздовж р. Тетерів – від с. Побитівка до с. Дениші Житомирського району. Воно потребує очищення, що може істотно вплинути на структуру його рослинного і тваринного світу. За мету роботи поставлено вивчення структури населення мисливських водоплавних птахів та розроблення заходів з їх охорони. Загалом тут зафіксовано 25 видів мисливських водоплавних птахів, із яких 11 – гніздових, 12 – пролітних і 2 – зимуючих. Найбільш представленими є Гусеподібні птахи, за якими йдуть Норцеподібні та Журавлеподібні. За відносною чисельністю переважають рідкісні види птахів (11 таксонів), потім – звичайні (8 видів). У весняно-міграційний період переважають крижень, свищ, червоноголова чернь та лиска; у гніздовий – крижень, лиска та водяна курочка; в осінньо-міграційний – крижень, червоноголова чернь, свищ та лиска. Найбільшим різноманіттям та чисельністю водоплавних птахів, особливо у гніздовий період, відрізняються витoki водотоків. Поряд із цим, їх рослинність затримує змиви ґрунтових частин, що сприяє зменшенню замулення водосховища. Окрім цього, тут тримаються ондатри, кабани та інші види. Після розчищення водосховища такі ділянки важливо залишати недоторканими, у природному стані. З метою покращення умов проживання мисливських водоплавних птахів, доцільно провести біотехнічні заходи. До таких біотехнічних заходів можна віднести влаштування гніздівель для крижня, нерозня, лебедя-шипунa, розширюють свій ареал гоголь та інші дупло-гніздові птахи. Як експеримент, можна було б уздовж водосховища вивісити штучні гніздівлі для дупло-гніздових водоплавних птахів.

Ключові слова: видовий склад; чисельність; охорона; біотехнічні заходи.

Вступ. Водоплавні птахи є важливим об'єктом ведення мисливського господарства. У цьому відношенні водосховище "Відсічне" відіграє важливу роль як біотоп їх проживання. Поряд із цим, водосховище є основним об'єктом постачання води у м. Житомир. Періодично це водосховище, як й інші, потребує очищення від замулювання, заростання тощо. Проте у водосховищі сформувалася певна структура рослинного та тваринного світу, яка потребує охорони. Наводимо результати дослідження структури мисливських водоплавних птахів водосховища "Відсічне" за порами року та заходи з їх охорони під час його розчищення.

Основним джерелом водного ресурсу водосховища "Відсічне" є р. Тетерів з її притоками – річками Гнилоп'ять, Гуйва та ін.

Водосховище простягається від с. Побитівка до с. Дениші Житомирського району на 16 км. З боку правого берега до водосховища впадає р. Коща, довжина якої становить 14 км, далі – по течії – у водосховище впадають 5 невеликих струмків (навпроти сіл Корчак та Перлявка). Важливо зазначити, що вздовж водосховища проходить автомобільна дорога, яка впливає на особли-

вості біотопічного розподілу птахів у різні пори року.

На прилеглих до водосховища територіях заборонено розорювання земель, випасання та утримування худоби, будь-яке будівництво тощо.

Площа водозбору водосховища становить близько 1780 км²; максимальні витрати весняної повені за тиску 1 % – 420 м³/с; площа водного дзеркала – 320 га; повний об'єм водосховища – 10,2 млн м³; максимальна глибина – 11 м; середня глибина – 3,2 м.

Істотний вплив на умови проживання водоплавних птахів зумовлюють:

- надходження твердого стоку продуктів водної ерозії з поверхневим стоком із водозбірної площі;
- змив із берегів як наслідок хвильової берегової абразії та коливань рівня води;
- накопичення планктонного детриту та продуктів розкладу фітомаси вищих водних рослин;
- осадження пилу на водну поверхню та випадіння аерозолів з атмосферними опадами.

Усі ці показники істотно впливають на формування умов проживання тварин водосховища, зокрема й водоплавних птахів.

Інформація про авторів:

Гузій Анатолій Ількович, д-р с.-г. наук, професор, завідувач кафедри експлуатації лісових ресурсів. **Email:** guziyai@ukr.net;

<https://orcid.org/0000-0002-8395-5333>

Власюк Володимир Павлович, канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри експлуатації лісових ресурсів. **Email:** wlasjukvp@ukr.net;

<https://orcid.org/0000-0001-6220-6280>

Кратюк Олександр Леонідович, канд. біол. наук, доцент, доцент кафедри експлуатації лісових ресурсів.

Email: deneshi_ks@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-2661-8074>

Цитування за ДСТУ: Гузій А. І., Власюк В. П., Кратюк О. Л. Мисливські водоплавні птахи водосховища "Відсічне" (Житомирська область). Науковий вісник НЛТУ України. 2018, т. 28, № 5. С. 19–22.

Citation APA: Guziy, A. I., Vlasiuk, V. P., & Kratiuk, O. L. (2018). Waterfowl game bird hunting in vidsichne water reservoir (Zhytomyr region). *Scientific Bulletin of UNFU*, 28(5), 19–22. <https://doi.org/10.15421/40280503>

У водосховищі останніми роками значно погіршилася якість води, з якого здійснюється її забір для потреб Житомира. Основна частина мулистих відкладень від змиву берегів та рослинних залишків накопичується у мілководній зоні. Твердий стік продуктів ерозії, планктонний детрит і тверді атмосферні опади відкладаються більш рівномірно. З огляду на це, виникла проблема очищення водосховища, що не може не вплинути на зміну екологічного середовища, а отже, і на його мешканців.

Найбільш вагомий внесок у виявлення фауни і населення водоплавних птахів Українського Полісся зробив І. В. Давиденко. У своїх публікаціях він розглядав склад та чисельність складу водно-болотних птахів Малинського водосховища (Davudenko, 2014), особливості сезонної динаміки орнітофауни цієї екологічної групи пернатих (Davudenko, 2010), питання щодо біотопічного розподілу мисливських видів (Davudenko, 2013) тощо. Поряд із вивченням ресурсного потенціалу, І. В. Давиденко приділив значну увагу й охороні птахів, що населяють водно-болотні угіддя цього регіону (Davudenko, 2009). Варто відзначити роботи, що стосуються аутоекологічних досліджень (Bondarchuk et al., 2008).

Важливим є й питання вивчення впливу структури місцепроживань на фауну і населення водно-болотних угідь (Bumag & Kuzmenko, 2013), рідкісних видів (Hryshchenko & Yablonovska-Hryshchenko, 2008) та ін. Поза увагою залишилися питання розгляду видового складу та населення птахів водосховища "Відсічне".

Матеріал і методика дослідження. Облік птахів проводили за методикою суцільного переліку особин із берегових ліній та з човна (Kohut, Luhovoi & Pohranuchnyi, 1997). При цьому враховували типи заростання водойм та водотоків (бордюрний, острівний, змішаний та ін.).

Аналіз чисельності птахів здійснювали з урахуванням шкали відносних оцінок, яку запропонував А. П. Кузякін (Kuziakin, 1962) (особин на одиницю переліку):

- 1) дуже чисельні – 100 і більше;
- 2) чисельні – 10–99;
- 3) звичайні – 1–9;
- 4) рідкісні – 0,1–0,9;
- 5) дуже рідкісні – менше 0,1.

За цією методикою доміанти і співдомінанти становлять 10 % і більше особин від загальної густоти населення.

Результати дослідження та їх обговорення. Узгальнену структуру орнітофауни водоплавних мисливських видів птахів наведено у табл. 1.

Табл. 1. Розподіл птахів водосховища "Відсічне" за рядами та характером перебування

Ряд	Загальна кількість видів	Кількість видів за характером перебування					
		осілих	гніздових	птахів-відвідувачів	пролітних	злітних	зимуючих
Гагароподібні	1	–	–	–	1	–	–
Норцеподібні	4	–	4	–	–	–	–
Пеліканоподібні	1	–	–	–	1	–	–
Гусеподібні	17	–	5	–	10	–	2
Журавлеподібні	2	–	2	–	–	–	–
Всього	25	–	11	–	12	–	2

Найбільшим різноманіттям відрізняються представники Гусеподібних птахів – 17 видів. Серед гніздових тут виявлено 5 видів, пролітних – 10. Друге місце посідають Норцеподібні види – 4, із яких – усі гніздові, третє Журавлеподібні – 2 види, які також є гніздовими. Врешті, лише по 1 виду зареєстровано серед Гагароподібних та Пеліканоподібних, яких ми фіксували у пролітний період.

Наступним питанням нашого розгляду є аналіз чисельності мисливських водоплавних птахів водосховища.

За відносною чисельністю (табл. 2), серед мисливських водоплавних птахів, переважають рідкісні – 11 видів, потім – звичайні – 8. Лише 3 види є чисельними. Пеліканоподібні види птахів спостерігаємо періодично, тому ми відносимо їх до видів із невизначеною чисельністю.

Табл. 2. Розподіл птахів русла водосховища "Відсічне" за рядами та відносною чисельністю

Ряд	Загальна кількість видів	Кількість видів за відносною чисельністю					
		дуже чисельних	чисельних	звичайних	рідкісних	дуже рідкісних	з невизначеною чисельністю
Гагароподібні	1	–	–	–	1	–	–
Норцеподібні	4	–	–	3	1	–	–
Пеліканоподібні	1	–	–	–	–	–	1
Гусеподібні	17	–	2	4	9	2	–
Журавлеподібні	2	–	1	1	–	–	–
Всього	25	–	3	8	11	2	1

У весняно-міграційний період (табл. 3) було зафіксовано 15 видів, із яких домінує крижень (53,4 %). Друге місце посідає свиць (6,7 %), потім – червоноголова чернь та лиска (2,7–2,0 %).

Табл. 3. Максимальна чисельність водоплавних птахів у весняно-міграційний період (10 днів спостережень)

№ з/п	Вид	Кількість особин	Частка, %
1	Крижень	400	53,4
2	Свиць	50	6,7
3	Червоноголова чернь	20	2,7
4	Лиска	15	2,0
5	Чирок-тріскунок	8	1,1
6	Великий норець	8	1,1
7	Сірошочий норець	5	0,7
8	Широконіска	5	0,7
9	Чубата чернь	4	0,5
10	Чорноший норець	4	0,5
11	Шилохвіст	3	0,4
12	Водяна курочка	3	0,4
13	Малий норець	2	0,3
14	Чорвола гагара	2	0,3
15	Чирок-свистунок	ПД	?
	Всього	529	100

Примітка: ПД – трапляються поодинокі, ? – невизначена частка.

У гніздовий період (табл. 4) продовжує домінувати крижень (56,1 %), співдомінують лиска та водянка курочка (19,4 та 10,2 %). Найбільшим різноманіттям та чисельністю характеризуються витоки водотоків, в умовах яких суцільно зростає надводна рослинність. Такі умови є оптимальними для гніздування птахів. Сі-

рошокий норець та чирок-тріскунок у гніздовий період тут траплялися поодинокі.

Табл. 4. Чисельність водоплавних птахів у гніздовий період водосховища "Відсічне" (пар/км), 10 км маршруту

№ з/п	Вид	Тип заростання				Разом	Частка, %
		бордюр-ний	острів-ний	зміщ-ний	витоки водото-ків		
1	Крижень	1,0	1,0	2,0	2,0	6,0	56,1
2	Лиска	–	–	1,0	1,0	2,0	19,4
3	Водяна курочка	0,3	–	0,3	0,4	1,0	10,2
4	Великий норець	–	0,3	0,2	–	0,5	4,6
5	Червоноголова чернь	–	–	0,2	0,3	0,5	4,6
6	Чорноший норець	–	–	–	0,2	0,2	2,8
7	Сірошокий норець	–	–	0,1	–	ПД	0,9
8	Чирок-тріскунок	–	–	–	0,1	ПД	0,9
9	Малий норець	–	–	–	0,05	0,05	0,5
Всього: видів/пар		2/1,3	2/1,3	6/3,8	7/4,05	9/10,45	100

В осінньо-міграційний період було виявлено 15 видів водоплавних птахів (табл. 5). Продовжує домінувати крижень (48,0 %), проте, на відміну від гніздового періоду, співдомінують червоноголова чернь та свищ (по 6,9 %). Знову на перельотах з'являються шилохвіст, малий норець, чирок-свистунок, чорногола гагара та ін.

Табл. 5. Максимальна чисельність водоплавних птахів у осінньо-міграційний період (10 днів спостережень)

№ з/п	Вид	Кількість особин	Частка, %
1	Крижень	350	48,0
2	Червоноголова чернь	50	6,9
3	Свищ	50	6,9
4	Лиска	30	4,1
5	Чирок-тріскунок	15	2,1
6	Чубата чернь	8	1,1
7	Широконіска	8	1,1
8	Великий норець	7	0,9
9	Водяна курочка	5	0,7
10	Чорноший норець	4	0,5
11	Сірошокий норець	3	0,4
12	Шилохвіст	3	0,4
13	Малий норець	2	0,3
14	Чирок-свистунок	1	0,1
15	Чорногола гагара	1	0,1
Всього		587	100

Щоб покращити умови проживання мисливських водоплавних птахів, вважаємо за доцільне провести біотехнічні заходи. До таких біотехнічних заходів можна віднести влаштування гніздівель для крижня, нерозня, лебедя-шипуну та ін. Поряд із тим, розширюють свій ареал гоголь та інші дупло-гніздові птахи. Як експеримент, можна було б уздовж водосховища вивісити штучні гніздівлі для гніздування таких видів птахів.

Висновки і рекомендації:

1. У складі мисливських водоплавних птахів водосховища "Відсічне" загалом зафіксовано 25 видів, із яких 11 – гніздових, 12 – пролітних та 2 – зимуючих. За кількістю видів та чисельністю домінують Гусеподібні птахи (17 видів).
2. За відносною чисельністю переважають рідкісні види птахів (11 таксонів), друге місце – звичайні (8 видів).
3. У весняно-міграційний період найчисельнішими виступають крижень (53,4 % особин), свищ (6,7 %), червоноголова чернь (2,7 %), лиска (2,0 %); у гніздовий – крижень (56,1 %), лиска (19,4 %), водяна курочка (10,2 %); в осінньо-міграційний – крижень (48,0 %), червоноголова чернь та свищ (по 6,9 %).
4. З огляду на умови проживання, у гніздовий період найвищим різноманіттям та чисельністю відрізняються витоки водотоків.
5. Після розчищення водосховища "Відсічне" важливо залишити біотопи витоків (зарості водно-болотної рослинності) у нинішньому стані як осередків не лише проживання та розмноження водоплавних птахів, а й представників інших класів хребетних тварин (ондатри, бобри, кабани та ін.).

Перелік використаних джерел

- Bondarchuk, Iu. M., Pshenichniy, S. V., Kaminskaia, N. V., Panchuk, A. S., Davydenko, I. V., & Serebriakov, V. V. (2008). Sovremenniy status baklana bolshogo (*Phalacrocorax carbo*) na vnutremnikh vodemakh Ukrainy. *Branta*, 11, 16–22. [In Russian].
- Budz, M. D., Voloshyna, N. O., Hryshchenko, Yu. M., Tsaryk, Y. V., Krasnov, V. P., Orlov, O. O., & Kopii L. I. (Eds), Davydenko, I. V. (2009). Deiki aspekty okhorony ptakhiv vodno-bolotnykh uhid Polissia i Lisostepu Ukrainy ta mistv yikh pomeshkannia. *Zberezhenia ta vidtvorennia bioriznomanitтя pryrodno-zapovidnykh terytorii*, 388–392. [In Ukrainian].
- Bumar, H. Y., & Kuzmenko, Yu. V. (2013). Shchodo vyvchennia vodno-bolotnoho uhiddia "Poliski bolota". *Ekolohiia vodno-bolotnykh uhid i torfovysshch*, 21–23. [In Ukrainian].
- Davydenko, I. V. (2010). Deiki aspekty sezonnoi dynamiky ornitofauny vodno-bolotnykh uhid Polissia ta Lisostepu Ukrainy. *Pryrodnychiy almanakh. Seriya: Biolohichni nauky*, 14, 54–61. [In Ukrainian].
- Davydenko, I. V. (2014). Poperedniy ohliad fauny vodno-bolotnykh ptakhiv Malynskoho vodoshkovyssha. *Ekolohiia vodno-bolotnykh uhid i torfovysshch*, 82–84. [In Ukrainian].
- Davydenko, I. V., & Vakala, A. P. (Ed.). (2013). Biotopichnyi rozpodil myslivskykh vydiv ptakhiv u vodno-bolotnykh uhiddiakh Polissia ta Lisostepu Ukrainy. *Pryrodnychi nauky*, 27–32. [In Ukrainian].
- Hryshchenko, V. M., & Yablonovska-Hryshchenko, Ye. D. (2008). Novi dani pro ridkisnykh ta malovyvchennykh ptakhiv Pivnichnoi Ukrainy. *Berkut*, 17(1–2), 5–9. [In Ukrainian].
- Huzii, A. I., Bokotei, A. A. (Eds), Kohut, I. V., Luhovoi, O. Ye., & Pohranychnyi, V. O. (1997). Osoblyvosti provedennia oblikiv ptakhiv vzdovzh vodotokiv. *Obliky ptakhiv: pidkhody, metodyky, rezultaty* [Bird accounting: approaches, methods, results], 49–57. [In Ukrainian].
- Kuziakin, A. P. (1962). Zoogeografiia SSSR. Uch. zap. MOPI im. N. K. Krupskoi. *Biogeografiia*, 109(1), 3–182. [In Russian].

А. И. Гузий, В. П. Власюк, А. Л. Кратюк

Житомирский национальный агроэкологический университет, г. Житомир, Украина

ОХОТНИЧЬИ ВОДОПЛАВАЮЩИЕ ПТИЦЫ ВОДОХРАНИЛИЩА "ВИДСИЧНЕ" (ЖИТОМИРСКАЯ ОБЛАСТЬ)

Водохранилище "Видсичне" на 16 км простирается вдоль р. Тетерев – от с. Побитивка к с. Деньши Житомирского района и требует очистки, что может существенно повлиять на структуру его растительного и животного мира. Целью работы ставили изучение структуры населения охотничьих водоплавающих птиц и разработку мероприятий по их охране. В об-

шем, здесь зафиксировано 25 видов охотничьих водоплавающих птиц, из которых 11 – гнездящихся, 12 – пролетных и 2 – зимующих. Наиболее представлены Гусеобразные птицы, за которыми следуют Норцеобразные и Журавлеобразные. По относительной численности преобладают редкие виды птиц (11 таксонов), затем – обычные (8 видов). В весенне-миграционный период преобладают кряква, свиязь, красноголовая чернь и лысуха; в гнездовой – кряква, лысуха и камышица; в осенне-миграционный – кряква, красноголовая чернь, свиязь и лысуха. Наибольшим разнообразием и численностью водоплавающих птиц, особенно в гнездовой период, отличаются истоки водотоков. Наряду с этим, их растительность задерживает смывы грунтовых частей, способствует уменьшению заилиenia водохранилища. Кроме этого, здесь держатся ондатры, кабаны и другие виды. При расчистке водохранилища такие участки важно оставлять нетронутыми, в естественном состоянии. С целью улучшения условий проживания охотничьих водоплавающих птиц, считаем целесообразным, провести ряд биотехнических мероприятий. К таким биотехническим мероприятиям можно отнести устройство гнездовий для кряквы, серой утки, лебедя-шипуна и других. Вместе с тем расширяют свой ареал гоголь и другие дуплогнездящиеся птицы. В качестве эксперимента, можно было бы вдоль водохранилища вывесить искусственные гнездовья для гнездования таких видов птиц.

Ключевые слова: видовой состав; численность; охрана; биотехнические мероприятия.

A. I. Guziy, V. P. Vlasiuk, O. L. Kratiuk

Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine

WATERFOWL GAME BIRD HUNTING IN VIDSICHNE WATER RESERVOIR (ZHYTOMYR REGION)

When carrying out any reconstruction measures related to the use of natural resources, it is necessary to pay attention to the state of biodiversity, in this case, on waterfowl game birds. Vidsichne Water Reservoir is the main object of water supply to the city of Zhytomyr. Like other reservoirs, this one periodically needs to be cleaned of silting, overgrown, etc. However, a certain structure of the plant and animal world, which needs protection, has formed in this reservoir. Waterfowl game birds accounting was carried out from coastlines and from the boat using the method of a complete list of individuals. The analysis of the number of birds was carried considering the relative rating scale proposed by A. P. Kuziak. The main source of water resources of Vidsichne Water Reservoir is the Teteriv River together with its tributaries – the Gnilyopat River, the Guiva River and others. The catchment area of the reservoir is approximately 1780 km². The representatives of Goose Birds are characterized by the largest variety amounting to 17 species. We found 5 species among the nesting birds and 10 species of flying birds here. The Scalloped take the second place numbering 4 species, of which all are nesting. The Gruiformes take the third place amounting to 2 species, which are also nesting. And, finally, only 1 species was registered among the Gagaropedic and the Pelican species, which we recorded in the flying period. According to a relative number among waterfowl game birds, rare species predominate amounting to 11, then ordinary species amounting to 8. Only 3 species are numerous. The Pelican species of birds are observed periodically; therefore we refer them to species with an indefinite number. In spring-migration period, there were 15 species, of which Mallard dominates (53.4 %). The Eurasian wigeon takes the second place (6.7 %), then the common pochard and the Eurasian coot are (2.7 2.0 %). In the breeding period, mallard continues to dominate (56.1 %), the Eurasian coot and the common moorhen co-dominate (19.4 % and 10.2 %). Watercourse leakages where the outflow vegetation grows steadily are characterized by the largest variety and number. Such conditions are optimal for nesting birds. The red-necked grebe and the Baikal teal can be singly seen here in the breeding period. In the autumn-migration period, 15 species of waterfowl birds were identified. Mallard (48.0 %) continues to dominate, however, unlike the breeding period, the common pochard and the Eurasian wigeon (6.9 %) co-dominate. On the flights, the northern pintail, the little grebe, the Baikal teal, the black-throated loon, and other species appear. To conclude, Vidsichne Water Reservoir is considered to be promising for waterfowl game bird hunting. However, it is important to carry out a set of biotechnical measures outlined in the work.

Keywords: species composition; number; protection; biotechnical measures.